

Szveti Liboor Biskup vu kamenczu veliki patron: ikonografija sv. Liborija, zaštitnika od mokračnih kamenaca

Saint Liborius, Patron Saint against Urolithiasis

Stella Fatović-Ferenčić¹, Marija Ana Dürrić²

¹Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti

Zavod za povijest i filozofiju znanosti

Odsjek za povijest medicinskih znanosti

10000 Zagreb, Gundulićeva 24/III

²Staroslavenski institut

10000 Zagreb, Demetrova 11

Sažetak Sveti Liborije, biskup Le Mansa (Francuska) iz 4. stoljeća, u katoličkoj je tradiciji svetac - zaštitnik protiv urolitijaze. Analiza dvaju ikonografskih prikaza sv. Liborija svjedoči prisutnost njegova kulta na prostoru Hrvatske te ilustrira teurgijsko poimanje bolesti i liječenja, koje je kroz stoljeća opstajalo paralelno s postojanjem i razvojem različitih metoda kirurškoga i konzervativnoga liječenja kamenaca.

Glavne riječi: povijest medicine/urologije, sv. Liborije - biskup Le Mansa, teurgijsko poimanje bolesti, sveti - zaštitnici od bolesti, ikonografija, 17. stoljeće, 18. stoljeće, Hrvatska

Summary Saint Liborius, bishop of Le Mans (France) in the 4th century, is in the traditional Catholic patron saint invoked against urolithiasis. The analysis of two iconographical representations of St Liborius proves the presence of his cult on the territory of Croatia and illustrates the theurgical view of disease and healing, which coexisted parallel with the development of various surgical and conservative methods of treating lithiasis throughout centuries.

Key words: history of medicine/urology, St. Liborius - bishop of Le Mans, theurgical view of disease and healing, patron saints, iconography, 17th century, 18th century, Croatia.

Pučko je vjerovanje stoljećima pridavalo moć izlječenja pojedinim svecima koji su tako postali pomoćnici kojima su se vjernici utjecali protiv specifičnih bolesti ili tegoba. S jedne se strane to može tumačiti teurgijskim nazorom, po kojemu je bolest vezana uz transcendentalno, a s druge činjenicom da protiv mnogih bolesti nije bilo učinkovita lijeka ni pomoći. S vremenom su neki sveti - zaštitnici, kako je duhovito primijetio pok. Branko Fučić, postali "specijalisti" koje je narod prizivao ili usko vezao uz određenu bolest (1). Sveti Vid i Lucija zaštitnici su od bolesti očiju, Vlaho se prizivlje za grlobolju, Apolonija protiv bolesti zuba, Erazmo protiv bolesti želuca, Rok je zaštitnik od kuge, dok se Benediktu iz Nursije zavjetuje protiv upala itd. Popularnosti svetaca pridonosile su molitve, narodne izreke, no jednako tako i zavjetne crkve i kapele s ikonografskim prikazima na njihovim oltarima (2).

Pratimo li fenomen utjecanja svecima-zaštitnicima od pojedinih bolesti tijekom povijesti, zapaziti ćemo da su neki sveti popularni, dok su drugi poznati tek uskom

krugu istraživača. Ova pojava nije uvijek vezana uz proširenost, učestalost ili pogubnost neke bolesti, kako bi se isprva moglo pomisliti. Postoje naime i sveti-zaštitnici koji su manje poznati, premda bolesti (ili tegobe) protiv kojih oni mogu pomoći nisu rijetke, a i pojavnost im nije neznatna. Upravo jedan takav primjer prikazat ćemo u ovom radu, u okviru broja časopisa MEDICUS, koji je kao cjelina posvećen urogenitalnim infekcijama. Riječ je o slabo poznatom svecu, svetom Liboriju (lat. Liborius), zaštitniku protiv kamenaca. Pregledna izdanja posvećuju mu manje pažnje, npr. ne spominje ga ni nedavno preveden Leksikon svetaca (3), a nerijetko i rječnici svetaca novijih izdanja navode njegov životopis kao posve nepoznat (4). Dakako, višesveščana vatikanska *Bibliotheca Sanctorum* donosi temeljne podatke koji su o njemu kao povijesnoj ličnosti poznati (5).

Naš cilj bio je približiti Liborijev kult medicinskoj publici, osobito onom njezinu dijelu koji se bavi urologijom i nefrologijom.

Sveti Liborije/Liborius - životopis

O Liborijevu životu ne znamo mnogo. Prema navodima u *Bibliotheca Sanctorum*, on bijaše biskup u francuskom Le Mansu u drugoj polovici 4. stoljeća i revno je gradio crkve. Umro je vjerojatno 395. godine (premda neki izvori pretpostavljaju da je to moglo biti 401.), a pokopao ga je slavni Martin iz Toursa (i sam popularni svetac-zaštitnik). Liborijeve su relikvije prenesene u njemački Paderborn 836. godine. Ikonografski se prikazuje kao biskup (s općim atributima: mitrom i biskupskim štapom), a individualni atribut su mu kamenčići koji simboliziraju pomoć pri urolitijazi. Najstariji prikaz sv. Liborija s kamenčićima potječe iz 15. stoljeća, pa neki izučavatelji drže da je tek od toga doba on zazivan kod kamenaca (6). Njegov kult nije izrazito popularan, raširen je najviše na njemačkome govornom području, a u Hrvatskoj nalazimo njegove ikonografske prikaze većinom u sjevernim područjima. Pitanje, zašto je upravo sv. Liborije svetac-zaštitnik protiv litijaze, ostaje ipak bez odgovora. Pa dok za neke svece iz njihovih "žitija" znamo zašto su vezani uz pojedinu bolest - Vlaho/Blaž vezan je s grloboljom, jer je spasio dijete od davljenja ribljom kosti; Apolonija je mučena tako što su joj čupali i razbijali zube; Rok je sam bolovao od kuge; Luciju je pučka etimologija povezala sa svjetlom (lux=svjetlo), a kasnija legenda priča kako si je sama iskopala oči želeći izbjeći požudnoga mladića - dotle veza Liborija i litijaze nije transparentna i bjelodana. O tome je li on bolovao ili "liječio" kamence, je li nešto iz njegova života na neki način vezano uz litijazu nažalost ne znamo. Poznato je samo da je papa Klement IX. u 18. stoljeću izliječen od kamenaca jer se molio sv. Liboriju.

Ikonografija sv. Liborija - dva prikaza iz Hrvatske

Učestalost i dramatična simptomatologija bubrežnih kamenaca od najranijih razdoblja usmjerila je pozornost autora na ovu problematiku i na našem području. Brojni su autori navodili kako velik broj ljudi, osobito na području priobalja, boluje od bubrežnih kamenaca, što je dalo povoda stranim liječnicima da ovu bolest nazovu *dalmatinsche Krankheit* (7). Osim kirurškog pristupa koji je već veoma rano spomenut kao metoda liječenja, u Hrvatskoj su sačuvani i brojni recepti od 15. do 19. stoljeća u kojima se liječenju pristupa sa stajališta konzervativne terapije. Velik broj sačuvanih recepata govori u prilog činjenici da su se konzervativnim liječenjem tijekom povijesti bavili ne samo liječnici već i svećenici i ostali laici. Većina tih recepata, na svim hrvatskim narječjima i pisana latinicom te glagoljicom, sačuvana je u ljekarušama, ali i u rukopisima učenog karaktera, a mnogi su sačuvani kao marginalije u rukopisima nemedicinske namjene (8). Recepti variraju od onih koji sadržavaju samo racionalne elemente temeljene na iskustvu do onih koji su kombinacija s molitvom ili pak egzorcizmom.

Ljudska su se traganja tako smjenjivala u rasponu od kirurških pristupa, preko naputaka i recepata za konzervativno liječenje do molitve i utjecanja svecu-zaštitniku, ostavljajući za sobom razne tragove od pisane riječi preko uroloških instrumenata do vizualnih spomenika. Kao primjer teurgijskog nazora navest ćemo dva prikaza sv. Liborija s područja Hrvatske koji potječu iz 17. i 18. stoljeća.

U zagrebačkom Dijecezanskom muzeju sačuvana je ikona sv. Liborija, tempera i pozlata na dasci (43 x 33,5 cm) nepoznatog autora koja potječe iz 1677. godine (slika 1). Na poligonalnom postamentu uzdiže se uspravan stojeći lik sveca u biskupskom ornatu s pastoralom u desnoj i otvorenom knjigom na kojoj su položeni kamenci u lijevoj ruci. Zatvorena linija obrisa ocrta se na monokromnoj zlatnoj pozadini ukrašenoj u kutovima florealnim ornamentom nad linijom luka koji uokviruje svečovo poprsje. U donjem desnom dijelu kompozicije je grb uokviren voluminoznim listovima akanta*. Na ovaj slici nema prikaza oboljelih, pa je jedini vizualni detalj koji povezuje ovog sveca s litijazom nekoliko kamenaca razbacanih na njegovoj knjizi.

Drugi prikaz potječe iz kapucinskog samostana u Varaždinu (slika 2). Riječ je o ulju na platnu nepoznatog autora koje potječe iz druge polovice 18. stoljeća. Na traci koja se proteže donjim rubom slike napisano je: "Szveti Liboor Biskup vu kamenczu veliki patron: koega zmalati vucinil ie

Slika 1. Sv. Liborius - ulje na drvu, 17. stoljeće (Dijecezanski muzej u Zagrebu), ref. br. 10

Slika 2. Sv. Liborius - ulje na platnu, 18. stoljeće
(Kapucinski samostan u Varaždinu) ref. br. 9.

iedan pobosni gospon". Prednjim planom kompozicije dominira frontalno postavljen stojeći lik sv. Liborija u raskošnu biskupskom ornatu. S njegove desne strane je

anđeo koji nosi svečeve atribute: biskupski štap i kamence položene na otvorenu knjigu. Pod podnožjem obeliska u donjem desnom dijelu kompozicije leže perspektivno umanjeni likovi bolesnika. Ovaj ikonografski prikaz izražajniji je i dramatičniji od prethodnoga, ne samo po likovnoj ekspresivnosti već i po tome što ova votivna slika kao da priča priču: to što je Liborije "vu kamenczu veliki patron" prepoznaje se u njegovu dominantnom liku, izražajnoj gesti s pokrenutom haljom. Proporcionalno svojoj moći, Liborije je toliko veći od likova nemoćnih, ležećih ljudi, najvjerojatnije bolesnika. One pak koji se molitvom budu utjecali Liboriju njegov će čudesni zagovor osloboditi takvih kolika i patnje. Potpis koji je dio slike, kao svojevrsna legenda, pojačava taj dojam i to uvjerenje.

Na području Europe, kao i kod nas, teurgijska veza između Liborija i pacijenata s urolitijazom slabo je istraživana. Stoga ne čudi činjenica da su nedavna istraživanja upravo s područja Hrvatske (9, 10) pobudila snažan interes za ovu temu. Pokrenut je tako lanac interdisciplinarnih suradnja, između urologa, povjesničara medicine, povjesničara umjetnosti i religije na području Italije, Njemačke i Španjolske, potaknute su nove ideje i prijedlozi (11). Španjolski su urolozi primjerice predložili prihvaćanje Liborija ne samo kao zaštitnika bolesnika s litijazom već i zaštitnika urologa i urologije (slično kao što su stomatolozi u Hrvatskoj učinili sa sv. Apolonijom, čiji je simbol otisnut na naslovnici svakog broja časopisa *Acta Stomatologica Croatica*) (11). Time je naglašen kontinuitet europske medicinske - napose urološke - tradicije, od grčko-rimske, preko srednjovjekovne i ranonovovjekovne kršćanske, do današnjice, kada proučavanje povijesti medicine sve više biva otvoreno i drugim sferama ljudskoga promišljanja i djelatnosti.

* Zahvaljujemo dr. sc. Mirjani Repanić-Braun iz Instituta za povijest umjetnosti u Zagrebu.

Literatura

- FUČIĆ B. Vincent iz Kastva. Zagreb-Pazin: Kršćanska sadašnjost-Istarsko književno društvo "Juraj Dobrila", 1992: 42.
- ŠKROBONJA A. Saints - protectors from Diseases and the Sanctuary of the Mother of God at Trsat. *Croat Med J* 2001; 42: 600.
- GORYS E. Leksikon svetaca (prev. A. Petek). Jastrebarsko: Naklada Slap, 2003.
- ATTWATER D. A New Dictionary of Saints. Kent: Burns & Oates, 1993: 193.
- VIARD P. Liborio, santo. Roma: Bibliotheca Sanctorum, 1967; 8: 32.
- BRAUN J. Tracht und Attribute der Heiligen in der deutschen Kunst. München: Alfred Druckenmüller Verlag, 1974: 463-5.
- KRIVEC O. Iz povijesti urologije u Hrvatskoj. U: Grmek MD, Dujmušić S, (ur.) Iz hrvatske medicinske prošlosti - Spomen-knjiga ZLH. Zagreb, 1954: 276.
- DÜRRIGL MA, FATOVIĆ-FERENČIĆ S. Marginalia Miscellanea Medica in Croatian Glagolitic Monuments - Startingpoints for Interdisciplinary Investigations. *Viator, UCLA Medieval and Renaissance studies*, 1999; 30: 383-96.
- FATOVIĆ-FERENČIĆ S, DÜRRIGL MA, BRAUN M. Two Unconventional Testimonies of Urolithiasis in the 18th Century. On the 1600th Anniversary of St. Liborius' Death (397-1997). *Scand J Urol Nephrol* 1998; 32: 245-9.
- FATOVIĆ-FERENČIĆ S, DÜRRIGL MA. Appunti per una storia della urolitiasi in Croazia. *Urologia Pratica* 1999; 1: 24-7.
- CUERPO EG, FATOVIĆ-FERENČIĆ S, ENCINAS MS, SANZ MIGUELANEZ JL, DÜRRIGL MA, SANCHEZ TELLEZ C, CASTELLANO FL. San Liborio, Patron de la Urología Europea. La Iconografía hallada en Croacia y España. *Archivos Españoles de Urología* 1999; 52: 1015-22.